

**“93 HARBİ” (1877-1878 OSMANLI-RUS SAVAŞI)’NDEN SONRA
ESKİŞEHİR’E YERLEŞTİRİLEN GÖÇMENLER**

Dr. Hakkı YAZICI*
Dr. Muammer DEMİREL*

ÖZET

Anadolu’ya siyasi nedenli zoraki göçler 18. yüzyılda başlamış ve 19. yüzyılda hızlanarak devam etmiştir. Kırım, Kafkasya ve Rumeli’den gelen bu hacimli göçler, siyasi-dini nedenlerden olup hemen hemen tümü Müslümanları kapsamaktadır.

Kırım Savaşı (1853-1856) ile hız kazanan göçler “93 Harbi” (1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı)’nden sonra daha da yoğunluk kazanmıştır. Bu savaş sırasında Rusya, gerek Kırım bölgesinde gerekse Kafkaslarda Müslüman halka baskıyı artırdığı gibi, baskıya rağmen göç etmeyenleri de zorla yerlerinden çıkararak deniz ve kara yoluyla Anadolu’ya sürgün etmiştir. Balkanlardan da yine baskı ve zorlamalarla on binlerce Türk nüfus Anadolu’ya akmıştır.

19. yüzyılda savaşlar ve diğer nedenlerden dolayı Anadolu Türk nüfusu devamlı azalma göstermekteydi. Özellikle erkek nüfusun azalması üretimi olumsuz etkilediği gibi savaşacak insan gücünü de azaltmaktaydı. Göçmenler azalan Anadolu nüfusunu takviye etmekteydi. Bu nedenle Osmanlı Devleti de gelen göçmenleri iyi karşılayıp tüm ihtiyaçlarını karşılamak sureti ile Anadolu’ya yerleştiriyordu. Bu yerleştirme politikasının altında ekonomi ve savaşacak insan gücü oluşturma isteğinin yanında artık Anadolu’nun Türk’ün son vatanı alacağına anlaşılmış olmasından dolayı Türk nüfusu çoğaltma isteği de yatmaktadır.

Gelen göçmenleri yerleştirmek için kurulmuş olan Muhacirin Komusyonu gelenlerin özellikleri ve isteklerini dikkate alarak yerleştirmeyi yapmıştır. En yoğun yerleştirmelerin yapıldığı yerlerin başında Orta Anadolu gelmektedir.

93 Harbi’nden İmparatorluğun sonuna hatta Cumhuriyet devrinde de Eskişehir bölgesine Kırım, Kafkaslar ve Balkanlar’dan gelen çok sayıda göçmen gelmiştir. Eskişehir’e gelenler hayvan yetiştiriciliği ve tarım gibi alanlardaki becerilerine göre ova veya daha yüksek yerlere yerleştirilmişlerdir. Zanaatkar olanlar ise şehir ve kasabalara iskân edilmiştir.

* Afyon Kocatepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dekanı.

* Atatürk Üniversitesi Kâzım Karabekir Eğitim Fak. Tarih Eğitimi Anabilim Dalı.

Devlet göçmenlerin her türlü ihtiyaçlarını karşıladığı gibi zaman zaman göçmenlere yönelik yerli halkın tepkilerine karşı da tedbirler almıştır.

Osmanlı Devleti, bunlarla ilgili kayıtları ayrıntılı bir şekilde tutmuş ve yerleştirilen göçmenler için oluşturulan yeni yerleşim yerleri olan köy ve kasabaların haritasını dahi yapmıştır.

ABSTRACT

Immigration politically compelled to Anatolia started in 18th century and continued increasingly in 19th century. Those coming from Crimea, Caucasus, and Rumeli in large numbers are all Muslims immigrating for political and religious reasons. Immigration became even more crowded after “93 War” (1877-1878 Ottoman-Russian War). As a result of the oppression on the Muslim population, immigration by sea and road was initiated for those preferring to stay in their original place of settlement. Besides, tens of thousands of Turks were forced to move to Anatolia from the Balkans.

In the 19th century, Turkish male population in Anatolia decreased because of wars and other reasons, and this affected production in a negative way. Therefore, Ottoman State welcome immigration and settled those immigrants to Anatolia with the desire to increase Turkish population, thinking that Anatolia would be the last homeland for Turks.

The majority of the immigrants were settled in central Anatolia. Eskişehir is among the cities accepting immigrants. Those immigrants coming to Eskişehir were settled in accordance with their profession either in plains or highlands.

The Ottoman Government met all the needs of the immigrants, and even made a map of the places with immigrants in detail.

Kırım Savaşı’ndan sonra Kırım ve Kafkaslardan Anadolu’ya dalgalar halinde devam eden göç olayları 1876 yılına gelindiğinde artık senede bir kaç kabileyi geçmeyecek kadar azalmıştı. 1877-1878 Osmanlı – Rus Savaşı hem Balkanlar’da hem de Kafkaslar da etnik-dini sorunun tümüyle çözülmesi için Rusya’ya fırsat sağladı. Rusya bu dönemde bu bölgelerdeki Türk Müslüman nüfusu kendi yayılmacı siyasetinin önünde engel olarak görüyor, bu nüfusu buralardan sürmeyi de problemin çözümü olarak düşünüyordu.¹

¹ Nedim İpek, *Rumeli’den Anadolu’ya Türk Göçleri (1877-1890)*, Ankara, 1994, s.14.

Rus kuvvetleri, Tuna'yı geçer geçmez Türk Müslüman ahalinin üzerine acımasızca saldırdı. Bu saldırılardan canını kurtarabilen Müslüman ahali, büyük kitleler halinde emin yerlere göç etmek zorunda kaldı. Rus süvarileri kaçan göçmenlere bile yetişerek katletmekten geri durmamıştır.² Temmuz 1877'de Hain Boğazı, Tırnova ve Kazanlık arasında çoğu kadın ve çocuk çok sayıda göçmen Bulgar çeteleri tarafından acımasızca katledilmiştir.³ Yine aynı tarihlerde Şumnu, Eskizağra, Tunca vadisi, Varna yolu, Bâli Efendi Boğazı'nda göçmen kabileleri General Gurko komutasındaki Rus öncü kuvvetleri tarafından katledilmişlerdir. Ocak 1878'de Skobelev komutasındaki Rus ve Don Kazakları, Harmanlı'da 20.000 araba ile göç eden ve sayıları 40 ile 100 bin arasında gösterilen muhacir kitlesine saldırdılar. Katliamdan kurtulanlar Meriç üzerinde ve dağlar arasında soğuk ve açlıktan tamamen kırılmıştır.⁴ 1877-1878 Savaşları sırasında Balkan topraklarında çoğu Türk 250.000 ile 300.000 Müslüman öldürülmüş ve 1.5 milyon kadar da göçmen Osmanlı topraklarına sığınmak zorunda kalmıştır.⁵

"93 Harbi" Kafkas bölgesinden Anadolu'ya yapılan göçe de yeni bir ivme kazandırmıştır. Bu savaşta Kafkasya bölgesinden Çerkezler, Çeçenler, Abazalar, Dağıstanlılar ve Acara bölgesinde yaşayan Müslüman Gürcüler (Acaralar), aktif olarak Osmanlı Devleti'nin yanında savaşa katılmışlardı. Savaş Osmanlı aleyhine neticelenip Kafkaslar yine Rusya'nın hakimiyetinde kalınca Müslüman Kafkas toplulukları da bunun acı neticesi ile karşılaştılar. Osmanlı Kafkas ordu komutanları, boşaltılan yerlerdeki Müslüman halktan zarar görecektiklerinden Osmanlı topraklarına göç etmek isteyenlere her türlü yardım ve desteği sağlayarak Anadolu'ya göçlerini sağlamıştır. Batum bölgesi halkının gönüllü desteği nedeniyle, savaş kaybedilip Batum boşaltılırken Osmanlı ordu komutanları, bunları Rusların zulmüne terk etmemek için eşya ve hayvanları ile birlikte acele bulunan gemilere doldurarak Trabzon'a nakletmişlerdir. Savaş sırasında Çerkez, Çeçen, Abaza ve diğer Kafkasyalı Müslümanlardan önemli miktarda genç Osmanlı ordusuna katıldı ve aynı zamanda ana vatanlarında da Rusya'ya karşı ayaklandılar. Rus kuvvetleri savaşı kazanınca da bunun hıncı ana vatanlarından ayrılmamış olan Çerkez, Çeçen, Abaza ve diğerlerinden çıkarıldı. Bunun üzerine yeni bir göç dalgası başladı. Kafkaslardan gelen Çerkezler bir kez daha Trabzon, Samsun, Sinop veya Dobruca'da karaya

² Kemal H. Karpat, *Osmanlı Nüfusu (1830-1914)*, İstanbul, 2003, s.114.

³ Bilâl Şimşir, *Rumeli'den Türk Göçleri, C.I*, Ankara, 1989, s.132.

⁴ İpek, *Rumeli'den...*, s.18-19.

⁵ Karpat, *Osmanlı Nüfusu...*, s.118.

çıkarak Anadolu ve Suriye’ye gitmek üzere gemilere bindiler. Ayrıca daha önceden Balkanlara yerleşmiş olan Çerkezler bu savaş sonunda yeniden göçmen olarak Anadolu’ya doğru yollara dökülmüşlerdir.⁶ Rusya, savaştan sonra da Kafkas Müslümanlarına karşı baskı ve yıldırma faaliyetlerini uzun süre sürdürmüştür. Bu baskılar, Müslümanların okullarını kapatarak Rus okullarında okumaya zorlama, müftülöklere cahil insanları tayin ederek istekleri doğrultusunda kullanma gibi asimile etme gibi yöntemler idi. Ayrıca Müslümanları ekonomik olarak zayıf düşürmek için vakıf ve arazilerini ellerinden alma yoluna da gidilmiştir. Bunlardan yılmayan Çeçen, Çerkez ve Dağıstan halkından on binlerce ahali soğuk bölgelere sürülmüştür.⁷ Rusya’nın bu yıldırma faaliyetlerinden dolayı savaştan sonra on yıllarca Anadolu’ya yıldan yıla artan ve azalan oranlarda göç devam etmiştir.

Daha önce olduğu gibi bu savaş ve savaştan sonraki göçler Osmanlı Devleti tarafından desteklenmiştir. Padişah II.Abdülhamid, halife olarak Müslümanları koruyup sahip olması gerektiği inancıyla hareket ediyordu. Ayrıca göçmenlerin sağlayacağı iş gücü Anadolu’da boş arazilerin ekonomiye kazandırılması bakımından önemli idi. Bu aynı zamanda Anadolu nüfusunun Türkleştirilmesi yönünden de önemsenmekteydi. Müslüman olan göçmenleri Türk’ten ayrı düşünmeyen Sultan II.Abdülhamid, Anadolu’yu Türkleştirme konusunda “*Devletimiz hudutları dahiline ancak kendi milletimizden olanları ve bizimle aynı dini inançları paylaşanları kabul edebiliriz. Türk unsurunu kuvvetlendirmeğe dikkat etmeliyiz. Muhaceret yalnız milli kudreti artırmakla kalmayacak aynı zamanda İmparatorluğumuzun iktisadi kudretini de fazlalaştıracaktır. Rumeli’de ve bilhassa Anadolu’da Türk unsurunu kuvvetlendirmek şarttır.*”⁸ görüş ve uygulamalarını açıklamıştır.

Hem ekonomik hem de milli duygulardan dolayı yakınlık duyulan göçmenlerin nakil, geçici barınma ve iskânları gibi konularla II.Abdülhamid, yakından ilgilenmişti. “*İdare-i Umumiyye-i Muhâcirin Komisyonu*” kurulmuş, bu komisyona bağlı olarak İstanbul’un bir çok yerinde açılan hesap, iskân, sevk ve sıhhiye şubeleri ile muhâcirlerin her türlü sorunları karşılanmaya ve iskânları yapılmaya çalışılmıştır. Bu komisyonu yeterli göremeyen Sultan II. Abdülhamid, Yıldız Sarayı’nda ve kendi başkanlığında “*Umum Muhâcirin Komisyonu*” adıyla yeni bir komisyon daha teşkil

⁶ Süleyman Erkan, *Kırım ve Kafkasya Göçleri (1878-1908)*, Trabzon, 1996, s.17-22; Karpat, *Osmanlı Nüfusu...*,s.111.

⁷ Erkan, *Kırım ve Kafkas...*, s.25-46.

⁸ Sultan Abdülhamit, *Siyasi Hatıratım*, İstanbul, 1984, Dergah Yayınları, s.73.

etmiştir. Bu komisyonun görevleri göçmelerin iskân ve işçeleri ile ilgili genel kararları almanın yanı sıra, Anadolu'ya sevk edilecek olan muhacirlerin iskân mahallerini tespit ederek gerekli tedbirleri almaktı.⁹ Hükümet, savaş sırasında Rumeli'den gelen göçmenleri öncelikle geldikleri yerlere geri göç ettirmek istiyordu. Zira Rumeli'deki Müslüman Türk nüfus oranını korumak istemekteydi. Fakat gelen göçmenlerin bazılarının geldikleri yerler işgalden kurtulmadığı, bazılarının da artık yeni maceraya atılmak istememeleri nedeniyle geri göç ettirmek mümkün olmamıştır. Bu zaman zarfında ise göçmenler geçici iskân ve barınma yerlerinde tutulmuşlardır.

Anadolu'nun hemen her yerine göçmen yerleştirilmiş, ancak boş arazi, yerlerin göçmenlere uygunluğu gibi sebeplerden dolayı bu dönemde de Adapazarı, İzmit, İzmir, Adana, Bursa, Eskişehir gibi bazı bölgelere yoğun iskân yapılmıştır. Rumeli'den gelen göçmenlerin bir kısmı gemilerle Bandırma, Gemlik, Edremit, Mudanya, Yalova, İzmit gibi sahillerdeki iskelelere sevk edilerek oralardan Anadolu'da iskân edilecekleri mahallere ulaştırılmıştır. Diğerleri ise trenle gidecekleri yerlere veya yakınlarına gönderilmişlerdir. Yerleşim yerleri olarak tren hattının yakınlarındaki boş alanlar tespit edilmiştir.¹⁰ Kafkaslardan gelen göçmenler ise vardıkları Karadeniz limanlarından iç bölgelere gönderilmişlerdir.

1882 yılında göçmenlerin yerleştirilmesi için Süleyman Paşa, Mihaliç kazasında 1.000 hane göçmen yerleştirilecek büyüklükte boş arazi tespit etmiştir. Buraya Çerkezlerin yerleştirilmesi kararlaştırılmıştır.¹¹

Eskişehir merkez ve çevresinde çok sayıda yerleşim yeri tespit edilerek Rumeli ve Kafkas göçmeni yerleştirilmiştir. Bu mahalle ve köyler 1303 (1885-1886) tarihli Bursa Vilayet Salnâmesi'nde kaydedilmiştir.¹²

Kaza	Mahalle / Köy	Bugünkü Durumu	Hane	Nüfus	Geldikleri yer
Eskişehir Merkez	İhsaniye Mahallesi	Aynı isimle mevcut	189	646	Rumeli-Tatar
	Akçağlan	Aşağıçağlan	44	194	Rumeli
	Kızıl İnlere Köyü	Aynı isimle mevcut	42	191	Rumeli

⁹ İpek, *Rumeli'den...*, s.68-74; Erkan, *Kırım ve Kafkas...*, s47-54.

¹⁰ İpek, *Rumeli'den...*, s.107.

¹¹ BOA, *İrade Dahiliye*, No.69365.

¹² Salname-i Vilâyet-i Hüdavendigar – 1303. Bu salnamedeki yerleşim yerleri Nedim İpek ve Süleyman Erkan tarafından da kullanılmıştır.

	Hamidiye “	Zincirlikuyu	53	169	Rumeli
	Bağçeli “	Bahçecik	33	141	“
	Ağaçpınarı “	Ağapınar	54	286	“
	Taşköprü “	Hekimdağ	15	59	“
	Selimiye “	-----	60	265	“
	Satılmışoğlu “	Aynı isimle mevcut	24	170	“
	Nemli “	Aynı isimle mevcut	20	150	Çerkez
	Tandır “	Aynı isimle mevcut	23	83	“
	Aşuhalık “	Aşağıalan !	25	119	“
	Gökçekısıık “	<u>Aynı isimle mevcut</u>	<u>28</u>	132	“
	Kapanalanı “	Karalan !	22	89	“
Seyitgazi Nahiyesi	Dikişviran “	Değişören	70	241	Rumeli
	Hamidiye “	Yenikent	59	268	Tatar
	Mecidiye “	-----	48	298	Tatar
İnönü Nahiyesi	Soğukça “	Yenisofca !	58	207	Rumeli
	Ereğli “	Eğriöz !	12	40	“
	Yeniköy	Kümbet Yeniköy	23	109	“
	Oklubalı Köyü	Aynı isimle mevcut	49	230	“
	Aşağı Oklubalı “	-----	40	182	“
	Karaçayır “	Aynı isimle mevcut ,Bozüyük’e bağlı	60	311	“
	Çepni	Aynı isimle mevcut ,Bozüyük’e bağlı	52	235	Çerkez
	Poyra	Aynı isimle mevcut ,Bozüyük’e bağlı	116	575	“
	Düzdağı	-----	48	222	“

	Künbed	Kümbet	50	185	“
	Akpınar	Aynı isimle mevcut ,Bozüyük’e bağlı	39	172	“
	Akçapınar	Aynı isimle mevcut,Bozüyük’e bağlı	25	117	“
	İslambey	İlyasbey – Bilecik !	11	75	“
	Kavalca	Kavacık !	41	191	“
Mihaliç	Hüdavendigâr mah	Aynı isimle mevcut , Sivrihisar’a bağlı	96	399	Rumeli
	Selimiye “	Aynı isimle mevcut, Sivrihisar’a bağlı	50	213	Rumeli
	Hamidiye “	Aynı isimle mevcut,Mahmudiye’ye bağ	60	255	“
	Mecidiye “	Aynı isimle mevcut,Mahmudiye’ye bağ	80	339	“
	Nasreddin “	Nasrettihoca,Sivrihisar’a bağlı	60	254	“
	Çanpali	Çalcı !	80	343	Türk-Çerkez-Tatar
	Mahallelere Mütferrikan iskân	-----	261	1 414	
	Hacet pınarı Köyü	-----	50	223	Rumeli
	Armutalanı “	-----	25	130	“
	Okcu “	Aynı isimle mevcut,Beylikova’ya bağlı	50	227	“
	Kirazlı “	-----	43	183	“
	Taşlık “	Aynı isimle mevcut, Seyitgazi’ye bağlı	25	152	“
	Güngörmez “	-----	50	210	“
	Yarış “	Yarıkcı !	40	177	“
	Fazlı konağı “	-----	25	109	“
Malğara “	-----	10	43	“	

	Örencik “	Aynı isimle mevcut, Seyitgazi’ye bağlı	26	116	“
	Sürgün dere “	Sorkun !	16	69	“
	Hotanlı “	-----	85	340	“
	Şahmelik “	-----	41	245	“
	Teferrüç “	-----	21	105	“
	Arap çiftliği “	-----	40	161	Çerkez
	Göbel “	-----	225	1217	“
	Etmekçi merası “	-----	59	193	“
	Canbaz merası “	-----	30	158	Türk- Çerkez
	Akçasıgırlık “	Sığircı – Sivrihisar !	100	318	Çerkez
	Hayırlı “	-----	50	226	“
	Haydar “	-----	10	44	“
	Karaçalılık “	Karacalık – Seyitgazi	40	169	“
	Okçugünü “	-----	50	262	Türk- Tatar
	Bey “	Aynı isimle mevcut	41	181	Tatar- Nogay
	Germiger	-----	75	351	Türk- Tatar
	Köyler Müteferrikan iskân	-----	1 106	4 484	
Toplam			4 553	15 662	

1888 yılında 3 hane 18 nüfus Çerkez göçmen Trabzon limanı üzerinden İstanbul’a gelmişler. Ancak bunlar daha önce, muhtemelen akrabalarının bulunduğu Eskişehir’de arazi satın almışlar ve Hükümetten

kendilerinin bu arazide iskân edilmelerini istemişlerdi. Hükümet'te bunların arzularına uyarak Eskişehir'de iskânlarına müsaade etmiştir.¹³

Pomak göçmenlerden bir grup Eskişehir'in Osmaniye köyüne iskân edilmişlerdi. Köyün yeri bataklık olduğundan salgın hastalık çıktığı için köyün yeri değiştirilmiştir.¹⁴

Silistre muhacirlerinden 95 nüfus Eskişehir'de Çifteler Hârâ-i Hümâyünü'nde iskân edilmek üzere 2 Haziran 1893 günü Haydar Paşa istasyonundan trenle Eskişehir'e gönderilmiştir.¹⁵

Filibe Borova göçmenlerinden 169 hane 700 nüfus ve Köstence ve Silistre göçmenlerinden 27 hane 120 nüfus 1893 yılından İstanbul Haydar Paşa istasyonundan iskân edilmek üzere Eskişehir'e gönderilmiştir.¹⁶

1898 yılında Eskişehir'e göçmen yerleştirilmesi devam etmişti. 1 Mart günü Rumeli göçmenlerinden 8 hane 53 nüfus Adapazarı ve Eskişehir'e¹⁷, Peravari ve Kızanlık'tan göç eden 3 hane 15 nüfus 6 Nisan günü Eskişehir ve Akşehir'e¹⁸, 17 Mayıs günü Silistre muhacirlerinden 42 nüfus Eskişehir'e¹⁹, 24 Ekim günü yine Rumeli göçmeni 6 hane 26 nüfus Eskişehir ve Adapazarı'na²⁰ Ankara treni ile iskân için gönderilmişlerdir.

1902 yılında Çifteler Çiftlik-i Hümâyunu Osmaniye köyüne Kazak göçmelerden 8 hane ve Çavlum köyüne 16 hane 83 nüfus Kafkas göçmeni,²¹ Eskişehir Kazası'nın Ağapınarı köyüne 9 hane Kafkasya göçmeni²² iskân edilmiştir.

1902 yılında Kırım muhacirlerinin Eskişehir'e iskân edildikleri anlaşılmaktadır. Eskişehir Kazası dahilinde Kırım muhacirlerinden 22 hane Gökçeoğlu köyüne,²³ 16 hane Karakaş köyüne ve Şumnu göçmenlerinden 37 hane Seyyid Gazi nahiyesi Belviran (Belören) köyüne,²⁴ 17 hane Kırım

¹³ BOA, Y.Mtu,36/102, (28 Teşrinievvel 1304 – 1 Ocak 1889).

¹⁴ BOA, ŞD,No.6381; İpek, Rumeli'den..., s.187.

¹⁵ BOA, Y.PRK.ASK, 91/67 (29 Za. 1310).

¹⁶ BOA, Y.PRK.ZB, 11/91, (19. Z. 1310 – 14 Temmuz 1893).

¹⁷ BOA, Y.PRK.ZB,22/32.

¹⁸ BOA, Y.PRK.ZB,20/44.

¹⁹ BOA, Y.PRK.ZB,21/5.

²⁰ BOA, Y.PRK.ZB,22/25.

²¹ BOA,A.MKT.MHM, 518/8; 519/21.

²² BOA,A.MKT.MHM, 518/13.

²³ BOA,A.MKT.MHM, 521/31.

²⁴ BOA,A.MKT.MHM, 521/34.

göçmeni Eskişehir Kazasına bağlı Mamuriye köyüne²⁵ ve 7 hane 28 nüfus Hacıoğlupazarcığı göçmeni Kubanpınarı mahallinde²⁶ iskân edilmişlerdir. Kırım göçmenlerinden bir grup Bektaşpınarı mevkisine yerleştirilmiş ve buranın adı daha sonra Mesudiye olarak değiştirilmiştir.²⁷ 1903 yılı içinde bu iskân edilen göçmenlerin tohumluk ve yiyecek zahire ve diğer ihtiyaçları Hükümet tarafından karşılanmıştır.

Yine aynı zamanda geldikleri anlaşılan Kırım göçmenlerinden 4.050 nüfus Konya ve Adana’ya yerleştirilmek üzere gönderilmişlerse de oralara gitmemişler, Eskişehir’e gitmişler ve orada iskân edilmelerini talep etmişlerdir. Ancak iskân bölgeleri burası olmadığından dolayı burada iskânları gerçekleşmemiş, kendilerine yiyecek ve barınma yardımları da yapılmamıştır. Bunun üzerine sokaklarda aç ve perişan olduklarını ve kendilerine Padişah tarafından ihsan buyurulan yevmiyelerin verilmesi için göçmen temsilcileri imzalarıyla Hükümete müracaat etmişler ve kendilerine derhal yevmiyelerinin verilmesi için Hüdavendigâr Vilayeti’ne gerekli emir verilmiştir. Bu talimatın gereğinin yapıldığı Bursa Vilayeti’nden Hükümet’e bildirilmiştir.²⁸

Tatar göçmenlerden bir grup 1893 yılından Eskişehir kazası Yedi Değirmenler ve Karaçay yerlerine yerleştirilmek üzere gönderilmişler, ancak buralara daha önce göçmen iskân edildiğinden buraya yakın İnekpınarı ve Tosbağı denilen yerlere yerleştirilmeleri uygun görülmüş, göçmenler de razı olunca buraya Rıfkiye köyü adı verilerek iskân edilmişlerdir.²⁹

1909 yılı başında Padişah II.Abdülhamid’e sunulmak üzere *Defter Hakan-i Nezareti Maruzat* kısmında hazırlanan Bursa, Eskişehir, Kütahya, Balıkesir ve İzmit civarında yeniden inşa olunan yerleşim yerlerinin isim, hane ve nüfuslarını gösterir haritada, Eskişehir çevresinde kurulmuş bazı yeni yerleşim yerleri de yer almaktadır. Bunların bazılarını yukarıda metin içinde zikretmiştik. Haritaya göre yeni yerleşim yerleri şunlardır:³⁰

Köy	Hane	Nüfus
Hamidiye	120	480
Rıfkiye	30	120
Haydariye	38	152

²⁵ BOA,A.MKT.MHM, 522/32.

²⁶ BOA,A.MKT.MHM, 525/37.

²⁷ BOA,A.MKT.MHM, 519/14; Erkan, *Kırım ve Kafkas...*, s.140.

²⁸ BOA,A.MKT.MHM, 521/4, (12 Kanun-i sâni 1318 – 25 Aralık 1902).

²⁹ Erkan, *Kırım ve Kafkas...*, s.138.

³⁰ BOA, Y.PRK.DFE, 1/100, (29. Z.1326 – 19 Ocak 1909)

İcariye	40	160
Şadiye	45	180
Sultaniye	70	280
Fezabad-i kebir	53	212
Fezabad-i sagır	40	172
Avniye	28	192
Lofca	48	272
Asayış	60	240
Tatarlar	35	280
Ekişehir'deki köylere sonradan ilave olunan.	262	1 048
Toplam	869	3 788

Sonuç

XX. yüzyılda da Anadolu'ya Balkanlar ve Kafkaslar'dan göçler devam etmiştir. Balkan Savaşları ve sonrasında kaybedilen topraklardan çok sayıda göçmen son sığınak olarak gördükleri Anadolu'ya akın etmiş ve iskân edilmiştir.³¹ Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı sonralarında da göçler devam etmiş, 1926 nüfus mübadelesi yeni göçmenler getirmiştir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Bulgaristan ve Yugoslavya'dan kitleler halinde göçler olmuştur. 1856-1990 tarihleri arasında Türkiye'ye yaklaşık 9 milyon insanın göç ettiği hesaplanmaktadır.³²

Balkanlar, Kafkasya ve Kırım'dan Anadolu'ya göç edenlerin bir kısmı Eskişehir ve çevresine yerleştirilmişler. Şehir ve kırsal kesimdeki boş araziler veya devlet kullanımında olan araziler tahsis edilerek göçmenler yerleştirilmiştir. Şehir ve çevresindeki alanlarda 19. yüzyılın başından itibaren mahalle ve köy olarak çok sayıda yerleşim yeri ortaya çıkmıştır. Bunun yanında mevcut köylerdeki kullanılmayan arazilere göçmenler yerleştirildiğinden buralar da genişlemiştir. Yörede muhacirler en çok Eskişehir, Mihaliç, Seyitgazi, İnönü, Alpu ve Çifteler ovalarında yerleştirilmişlerdir.³³

Muhacir nüfusun etkisi kırsal kesimin yanında şehirde de önemli ölçüde hissedilmiştir. Nitekim 1850'ye kadar iki mahalleden oluşan küçük

³¹ Konu hakkında esaslı çalışma Ahmet Halaçoğlu tarafından yapılmıştır; Ahmet Halaçoğlu, *Balkan Harbi Sırasından Rumeli'den Türk Göçleri (1912-1913)*, Ankara, 1994.

³² Karpat, *Osmanlı Nüfusu*, s.16.

³³ Necdet Tunçdilek, "Eskişehir Bölgesinde Yerleşme Tarihine Toplu Bakış", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, C.15, (1953-1954), No.1-2, s.202-203.

bir kasaba görüntüsündeki Eskişehir, bu tarihten itibaren yavaş yavaş değişmeye başlamıştır. Bu değişimdeki en önemli etkiyi daha çok Balkanlar ve Kırım’dan gelen göçmelerin kentte yerleşmesi oluşturmuştur. 1880 yılından itibaren Porsuk çayının kuzey kıyıları yerleşmeye açılarak burada göçmenlerin oluşturdukları Hacı Seyit, Hacı Alibey, Hayriye, İhsaniye, Mamure Hamidiye, Güllük ve Eskibağlar mahalleleri ortaya çıkmaya başlamıştır.³⁴ Böylece şehir ovaya doğru genişleme sürecine girmiştir.

Göçler Eskişehir ve çevresinde sosyo-ekonomik değişme ve gelişmeleri de beraberinde getirmiştir. Ovalardan gelerek Eskişehir, Ankara ve Konya arasındaki sahaya yerleşen Kırımlıların buğday tarımını geliştirdikleri kabul gören bir görüştür. Bu nedenle Eskişehir, bir ticaret merkezi olarak yükselişini buğdaycılığın yol açtığı ticarete borçludur.³⁵ Ayrıca şehirdeki ticaret ve sanayi işletmelerinden başlıcaları da bu göçmen nüfus tarafından oluşturulmuştur.

³⁴ Gaye Ertin, *Eskişehir Kentinde Yerleşmenin Evrimi*, Eskişehir, 1994, s.15-18.

³⁵ Karpat, *Osmanlı Nüfusu*, s.203.